

Biczó Gábor

SZEMPONTOK AZ ETNIKAI EGYÜTTÉLÉS EGYENSÚLYI HELYZETEINEK ELMÉLETÉHEZ¹

1.

Már több mint három esztendeje, hogy a szilágyosi Tövishát vegyes lakosságú településeinek lokális közösségek együttélési modelljeinek vizsgálatával foglalkozunk. Az eddigi terepmunka-tapasztalatok függvényében fontos volt annak tisztázása, hogy miben áll a hosszú távú etnikai együttélési helyzetek elemzését lehetővé tevő elméleti keretek meghatározása. Ugyanis, a téma jelenünk társadalomtudományi vizsgálatainak egyik olyan területe, amely gyakorlati értékű ismeretek megfogalmazásával kecsegtet. Hisz megértése annak, hogy milyen szabályok, értékrend és hagyományok alakítják a lokális közösségekben érintett eltérő vallású, nyelvű, kultúrájú, etnikai-nemzeti identitású csoportok viszonyát úgy, hogy az intenzív hosszú távú együttélés egyik fél részéről sem eredményez kultúravesztést – asszimilációt vagy akkulturációt –, jól használható általános tapasztalat lehet a Kárpát-medence társnemzeti kapcsolatrendszerének értelmezésében.² Pontosabban fogalmazva, az efféle ismeretek segíthetik az érintett nemzetek történelmi sérelmekkel terhelt együttélésének tudatos, előremutató és minden szereplő szempontjából megkerülhetetlen kérdés kezelését.

Másrészt, az etnikai együttélés – jobb híján nevezük így – egyensúlyi modellhelyzetét tárgyaló elmélet kérdése alkalmas pillanatnak tűnik a kortárs antropológia egy lényeges, ám a hazai tudományos közbeszédben kevésbé exponált elemzési eljárásának kiaknázására. Jelesül, az antropológiában fokozatosan teret nyerő úgynevezett makroperspektíva és mikroperspektíva párhuzamos és egymást kiegészítő alkalmazása mögött húzóó érvek megkövetelik

a tudásterületen az elmúlt két évtizedben végbe ment kritikai újraértékelés eredményeinek figyelembevételét.

Ezek szerint a makro- és mikroperspektíva kifejezésekkel szétválasztott teoretikus mező, majd szemléleti értékű beállítódás funkcionális egymásra-vonatkoztatásának gondolata az antropológiában többek között a George Marcus által kidolgozott *multi-sited* etnográfia értelmezéséből vezethető le.³ Marcus megkülönböztette az úgynevezett „egy-szín-terű” etnográfiai megfigyelések gyakorlatát, amit lényegében a tudásterület klasszikus módszertanához kapcsolt. A klasszikus modell szerint a kutató és a kutatás tárgyát képező kulturális jelenség egymással szemben állnak. Az antropológus a kutatásra vonatkozó előzetes ismeretek és tudományelméleti műveltség birtokában, valamint a terepmunka során szerzett közvetlen tapasztalati tudás szintetizálásával igyekszik következtetéseit megfogalmazni. Megközelítése terveitől és szándékaitól függetlenül mindenkor mobilizálja a teljes tudománytörténeti hagyományt, ami Marcus álláspontja szerint egyúttal ki is zárja jelenünk dinamikus változó kulturális viszonyainak igaz természetük szerint való tanulmányozását. Ugyanis, a tudományterület, amint a tudomány-paradigma természetéből ez egyenesen következik, a kultúrát állapotjellegében igyekszik megragadni, de nem képes azt az átmenet, a változás, a lokális szintér, a globális folyamatokhoz történő állandó alkalmazkodásának folyamatában elemezni (Appadurai 1996). A részletektől elvonatkoztatva, Marcus a *több-szín-terű* beállítódás bevezetését, végeredményben a globális társadalmi-kulturális viszonyok átalakulásának következményeként, elkerülhetetlen eseménynek látja.

Ennek összefüggésében hangsúlyosan beszél az úgynevezett makroperspektíva elméleteinek az antropológiai kutatásokban történő alkalmazásáról. Álláspontja szerint az átfogó filozófiai és társadalomtudományi elméletek közreműködése a globális okok miatt dinamikus változó lokális kultúra, tehát az antropológia tárgyát képező jelenségek színterének

1 A tanulmány az *Etnikai egyensúlyhelyzetek, lokális együttélési modellek két vegyes lakosságú kistrégyóban (Tövishát, Zobor-vidék)* OTKA (78618) projekt keretében készült.

2 A kutatásban érintett vegyes – magyar, román – települések – Monó, Völcsök, Bósháza – népességének etnikai arányai, gyakorlatilag az elmúlt másfél évszázadban változatlanok. A legtöbbször teljesen esetlegesnek tűnő módon megtelepült, de nyelvi, kulturális és vallási hagyományait megőrző közösségek érintkezését még a manapság elterjedőben lévő vegyes házasságok következményeként sem lehetséges az asszimilációs, vagy akkulturációs diskurzus keretei között értelmezni.

3 A *multi-sited* etnográfia magyarrá fordítása koncepcuális kérdés és véleményünk szerint az angol kifejezés maradéktalan visszaadása nem lehetséges. Jelen tanulmányban a „*több-szín-terű*” etnográfia fordulatot használjuk.

leírásában és elemzésében nélkülözhetetlen hozzájárulás (Marcus 1995:79).⁴ Látni kell, hogy a kortárs antropológiában érvényesülő makroperspektíva elméleteinek egy tekintélyes része kifejezetten filozófiai – a filozófiában kidolgozott – elképzelés, ami a két tudásterület közötti, egyébként ambivalens kapcsolatok tisztázására ösztönöz.⁵

Marcus kritikai nézőpontjának párhuzamos elemeként említett mikroperspektíva kérdése az antropológiában a filológiai részletgazdagságú etnográfia módszeres érvényesítését jelenti a terepmunka-folyamatban. A modern antropológiában az etnográfának tulajdonított filológiai természetű érzékenység régi hagyományai működnek.⁶ A kortárs kritikai antropológia kibontakozásában az etnográfiai szemlélet funkciójának újraértelmezése döntő esemény volt. Ebben a folyamatban első és döntő lépés volt a Clifford Geertz által bevezetett módszertani értékű sűrű leírás koncepciója. Kétségtelen, hogy az etnográfia filológiai igényű kutatótevékenységként azonosított funkcióinak tisztázását a kortárs antropológiában számos befolyásos szerző, többek között Johannes Fabian is munkássága középpontjába állítja.⁷ Az antropológiaelmélet az úgynevezett makro- és a mikroperspektíva iránti párhuzamos igény megfogalmazásával közvetve a tudománytörténet bevett elméleteinek, eljárásainak kritikai újraértékelését követeli és hajtja végre.

Véleményünk szerint a jelen tanulmány középpontjába állított kérdés, a hosszú távú etnikai együttélés egyensúlyi helyzeteinek elmélete a kortárs kritikai szemlélet, a fentiekben George Marcus következtetéseivel kapcsolódva felvázolt makro- és mikroperspektíva együttalkalmazásának példaként jól vizsgálható téma.

4 Marcus a globális makroelméletek első kísérletei közé sorolja például Wallerstein és Wolf elképzeléseit.

5 „Ami a filozófiát és az antropológiát illeti, egyik sem definiált világos módon, ám saját szándéka szerint mindkettő az emberi élet és gondolkodás egészét célozza, és mindkét diszciplína felettébb gyanús egymás számára” (Geertz 2000:IX).

6 A kérdés részletezésére ehelyütt nincs mód, de a modern antropológia nyitányát jelentő boasi partikularizmus eszménye, a terepmunkához kapcsolódó minuciózus leírás, valójában a tudásterület tudományos igényű következtetéseit megalapozó empirikus horizont igényeként az antropológiai magatartás egészét meghatározó beállítódás.

2.

Az utóbbi években számos okból kifolyólag a szociokulturális változást folyamatok értelmezésében eddig alulreprezentált kérdésként vette kezdetét a hazai szociológiai és antropológiai kutatások újabb hulláma, a hosszú távú etnikai-együttélési helyzetek tanulmányozása. A téma fontosságának felismerése mögött több egymást kölcsönösen erősítő tényező fedezhető fel. Mindenekelőtt, a jelenség összetett formában áll ellent, pontosabban kényszerít bennünket az interferenciális etnikai helyzetek vizsgálatában korábban elsődleges jelentőségűnek ítélt asszimilációs-akkulturációs diskurzus műveleti értékének felülvizsgálatára. Ezért is feltűnő, hogy a társadalomtudományi érdeklődés az etnikai együttélési helyzetek – nevezzük így – egyensúlyi, tehát a hosszútávon stabil viszonyokat tükröző formáival viszonylag keveset foglalkozott. Ezzel szemben az etnikai közösségek együttélésének statisztikai értelemben persze gyakoribb, látványosabb és az elmúlt század politikatörténeti viszonyainak ismeretében sokkal kényesebb aspektusát, a beolvadást és a beolvasztást ezernyi összefüggésben elemezték már. Az együttéléssel természetesen velejáró vagy éppen ellenkezőleg, a kikényszerített hasonulási folyamat különböző alakzatai, úgymint az asszimiláció, az integráció, az adaptáció, az akkomodáció stb. bőségesen kutatott téma. Az eddig elmondottakkal kevésbé összhangban ugyan, de nem pusztán az együttélési modellek kutatásának jelentősége mellett kívánunk érveket felsorakoztatni, hanem a témát illető néhány további megfontolást is szeretnénk figyelembe ajánlani.

7 Johannes Fabian legújabb írásaiban, a saját életmű tapasztalatainak összegzéseként sokat foglalkozik az antropológiai tudás státuszának és ezen belül a terepmunka-tevékenység lényegének meghatározott etnográfiai magatartás közötti kapcsolat kérdésével. 2008-ban publikált nagyszabású elemzése, az *Ethnography as Commentary* elméleti összefoglalásában az etnográfia, a kifejezés etimológiai értelmében vett leírás funkcióit az antropológiaelmélet előfeltételeként mutatja fel. Fabian egy 1974-ben Kongóban rögzített interjú tudománytörténeti jelentőségű újraelemzésén keresztül láttatja a filológiai igényű mikroperspektíva működését az antropológiai megértésben. A kommentár-műfaj az antropológus és a tapasztalati horizont között közvetlen kapcsolatot teremtő szövegforma, ami Fabian elképzelése szerint hatékony módszertani értékű adatkezelési stratégia, mert mentesíti, pontosabban nem terheli a kutatót az értelmezési hagyomány – szövegek, elméletek, sematikus modellek – elvársaival. (Vö. Fabian 2008:9-13).

Ezek szerint, a tanulmány címében hangoztatott szándék, mely szerint az etnikai együttélés egyensúlyi helyzeteinek elméletéhez kívánunk hozzászólni, úgy hangzik, mintha maga az elmélet napjaink társadalomtudományi szemléletének bevett teóriájaként állna rendelkezésre. Ez azonban közel sincs így, ugyanis az etnikai együttélés egyensúlyi helyzeteinek elmélete valójában még nem létezik, legalábbis nem abban a formában, ahogy erre számot tarthatnánk. Az elmélet lehetőségéről és feltételeiről való gondolkodás inkább az elmélet iránti konkrét igényt jelöli, semmint egy koherens teória analizisét kínálja. De miről is van szó?

Lehetséges az etnikai együttélési helyzeteket kialakulásuk szerint vizsgálni és két nagyobb csoportba sorolni. A megfigyelő szempontjából az autochton együttélési közösségek több generáció – a tövisháti megfigyelések szerint minimum négy generáció, bár ez nyilvánvalóan az etnicitás szituatív viszonyait meghatározó egyéb tényezők függvényében változhat – távlatában kidolgozott lokális és kölcsönösen bevett együttélési szabályok mentén szerveződnek. A szilágysági Tövishát kistáj északi vegyes falvaiban, ahol a magyar-román megtelepedés a 18. század első harmadában végbement intenzív népességmozgások keretében szinte egy időben stabilizálódott, autochton együttélési közösségeket találunk.

Ezzel szemben az úgynevezett allochton etnikai közösségek együttélési helyzete szoros kapcsolatban áll a migrációs folyamatok értelmezésével, amennyiben az együtt élő csoportok közül legalább az egyik számaránya a migráció következtében nő vagy csökken.⁸ Pontosabban, az együttélési közösség általános életviszonyait akár a jelenben is zajló folyamatos költözés határozza meg. Ilyen szintér, különösen a migráció globális léptékben megfigyelhető növekedésének tükrében, számtalan található.⁹

Az etnikai együttélés vizsgálata az autochton és allochton lokális közösségek esetében nyilván eltérő módszertani és elméleti felkészültséget követel annak ellenére, hogy mindkét típus esetében kialakulhat egyensúlyi helyzet. Az egyensúly az együttélés dinamikus jellegét általánosan megragadó műveleti fogalom, melynek eseti jelentés-tartalma a lokális szintér együttélési viszonyaiban

8 Ebben az összefüggésben az allochton kifejezés arra utal, hogy az együttélési helyzet etnikai közösségnek legalább egyik csoportja nem „öshonos” – a vizsgálat időpillanatában nem mutat több generációra visszanyúló lokális jelenlétet –, nem helyi illetőségű.

érintett etnikai csoportok körülményeinek függvényében változik.

Álljon itt néhány az etnikai együttélés tipizálásához figyelembe vehető számos szempont közül, mely tényezők egyúttal az úgynevezett egyensúlyi helyzetek értelmezésében is kiemelkedő szerepet játszanak.

A kutatási helyszín adottságainak mérlegelésekor minden esetben elsődrendű kérdés, hogy a lokális szintér közössége hány etnikai csoport együttélése számára szolgál keretfeltételként. A vizsgálat megkezdésének mindenkor első mozzanata annak tisztázása, hogy bipoláris vagy multietnikus élethelyzettel állunk-e szemben.¹⁰ Másodsor, az etnikai együttélés közösségeinek azonosításakor mindig megítélés tárgya az együtt élő etnikai közösségek számaránya, a többség-kisebbség reláció elemzése, ami az „erőviszonyok” tisztázása szempontjából lényeges, bár közel sem kizárólagosan fontos tényező.¹¹ Végül, de nem utolsósorban, mindig lényeges kérdés az együttélési helyzetben érintett etnikai csoportok rekrutációjának minősége – például urbá-

9 A magyar-román határvidék jól tükrözi a folyamatot, például a Bihar megyei, még a közelmúltban is túlnyomóan magyarok lakta Érmihályfalva határtelepülésen az intenzív román beköltözés miatt az etnikai arányok, ezzel összefüggésben az együttélési viszonyok feltételrendszere gyorsan és folyamatosan változik. Az elköltözés, valamint az etnikai csoportok eltérő demográfiai mutatói következményeként a közelmúltban hullámzóan változó lokális szintér jó példája lehet a Kolozs megyében található Visa. A 19. század végén 60:40%-os magyar-román népességarány fokozatosan toldott el a kb. 25:75%-os arányhoz. A változás hátterében általánosan a visai románok nagyobb fokú mobilitási készsége áll.

10 Jelen tanulmány az egyensúlyelmélet lehetőségét kifejezetten autochton bipoláris közösségekre vonatkoztatva értelmezi.

11 Jó példa az etnikai együttélési közösségek számarányának a lokális erőviszonyokban érvényesülő ellentmondásos hatására a Nagykároly környéki Mezőfény és Börvely települések összevetése. A 90%-ban elmagyarosodott, részben sváb, részben magyar etnikai identitású, a 18. század első harmadában telepített mezőfényiek között a közel 10%-os cigányság kiegyensúlyozott együttélése a többséggel példaértékű. A néhány kilométernyire az Ecsedi-láp peremén fekvő, túlnyomóan a svábok bevándorlása után a környező településekről összeköltöző református magyarok együttélési kapcsolata az ugyancsak kb. 10%-os helyi cigány közösséggel ellenséges és konfliktusokkal terhelt. A két település etnikai arányai, az életmód, a környezet kísérteties hasonlósága ellenére a szinte szomszédos közösségek együttélési viszonyainak gyökeresen eltérő gyakorlata a lokális kulturális változékonyág szemléletes példája.

nus *versus* rurális – és ennek sokszínűen árnyalható szempontrendszerre.¹²

Az etnikai együttélési helyzetek tipizálása és osztályozása, a fenti négy változó típus mentén nem különösebben bonyolult feladat. De, és a fenti változók mentén meghatározható számos variáció alapján okkal felvethető kérdés, hogy mit jelent tulajdonképpen az etnikai együttélés összefüggésében az egyensúlyi helyzet kifejezéssel illetett jelenség? Egyáltalán mi az egyensúly két vagy több etnikai ismérveit tekintve eltérő csoport esetében? Elégséges-e a „fizikalista” séma mentén az egyensúlyt az együttélés gyakorlatában érintett közösségek hatásvizony-rendszerében kölcsönösen közreműködő társadalmi és kulturális erőhatások időben hozzávetőlegesen stabil struktúrájaként felfogni? Vagy, lehetőség nyílik esetleg a strukturalista rendszer szemlélet álláspontján túlmutató, a kortárs kritikai látásmóddal összhangba hozható megközelítés kimunkálására?

Az egyensúly-fogalom etimológiai tartalma társadalomelméleti értékét mérlegre téve mindenestre gyanúsán leegyszerűsítőnek tetszik. A magyar egyensúly kifejezés a latin *bilancia* vagy *equilibrium* tükörfordítása, a mérleg két karján nyugvó egyenlő súlyra utal. A mérleg fizikai modelljének plasztikus képe az etnikai közösségek együttélésének egyensúlyi állapotára vonatkozóan első megközelítésben nyilván azt jelenti, hogy a kölcsönösen elismert normák érvényre juttatásában az érintett felek azonos súllyal esnek latba. Az egyensúlyi szituáció leírása, mint az etnikai közösségekre jellemző helyzet fogalmi megragadása, egyszerűnek tűnik. Az etnikai együttélés egyensúlyi helyzeteinek elemzése azonban nem merül ki a tiszta leírásban, sőt a típusok felállítása vagy az egyensúly jelentéstartalmának tisztázása csupán az általános elméletet lehe-

tőség-feltételeit firtató erőfeszítések nyitánya. Bár mely elmélet megfogalmazása előtt megválaszolásra szoruló további kérdések sokasága képez akadályt. Kérdés, egyrészt, hogy mi módon, milyen folyamatok eredményeként alakulnak ki etnikai egyensúlyi helyzetek? Másfelől talány, hogy egyáltalán miért keletkeznek egyensúlyi helyzetek? Közismert ugyanis, hogy az etnikai együttélés a legtöbb esetben az erőviszonyok működésének folyamatjellegéből következően, általában az egyik vagy a másik fél beolvadásához, vagy manapság a hibriditás fogalmi keretei között leírt folyamat részeként egy harmadik, akár etnicitással is jellemezhető szociokulturális minőség keletkezéséhez vezet.¹³ Összegezve, elsőséggént fontos a tisztázása annak, hogy mit is jelent a hosszú távú etnikai együttélés egyensúlyi helyzete mint kissé körülményes „címkezés”.

A társadalmi rendszerek egyensúlyi helyzeteit elemző nemzetközi szakirodalom szerzteágazó lehetőségeket, gyakran rivális elméleteket kínál. Ezek többsége elsősorban a szociológiában kidolgozott, túlnyomóan a formalista és fizikai modelljellegű teóriák közé tartozik és ott, illetve az antropológiában terjedt el. Kialakulásukra kétségtelenül nagy hatást gyakoroltak az általános rendszerelmélet társadalomtudományi alkalmazási kísérletei. A következőkben a teljesség igénye nélkül és kiragadott példákon keresztül, tekintsük át a formalista megközelítés fontosabb jellemzőit!

12 A szociokulturális rekrutáció jelentősége az együttélési helyzetek, különösen az allochton közösségek elemzésében fontos szempont lehet. A dél-erdélyi Medgyes magyar népességének többsége eredetileg a Székelyföldről bevándorolt, majd a helyi iparban elhelyezkedett munkás leszármazottja. A lakóhelyváltás tehát életmód- és szociokulturális környezetváltozással járt, ami az eredetileg szász, majd a II. világháborút követően fokozatosan túlsúlyba kerülő román környezethez való alkalmazkodást nagyban előmozdította. Az intenzív asszimilációval és akkulturációval társuló együttélés nem írható le stabilizálódó etnikai arányokkal, ugyanakkor és a hasonlúsi folyamatok ellensúlyaként kialakult medgyesi magyar *sensus communis* megértése nem lehetséges a történeti származástudat identitásképző funkciójától elvonkoztatva.

13 A kifejezést gyakran hozzák összefüggésbe Homi Bhabha munkásságával, aki a hibriditást a posztkoloniális társadalmak változásfolyamatainak leírására alkalmas fogalomként gondolta el. A fogalom jelentéstartalma forradalmian egyszerű, rámutat arra, hogy a kolonializáló és a kolonializált közösség olyan kölcsönhatásban áll egymással, ami a kettő keveredésének eredményeként egy harmadik szociokulturális minőség keletkezéséhez vezet. A hibrid személyiségre az a jellemző, hogy identitása reflexív, amennyiben tisztában van az általa képviselt új minőség tényével, és/vagy értelemtartalmával. A hibriditás rámutat a kultúrák „tisztaságával” és „eredetiségével” kapcsolatos várakozások tarthatatlanságára, ami egyben lázadás a kultúrák intakt együttélésésként elgondolt multi- vagy interkulturális társadalmak képzetével szemben. Bhabha kutatásainak középpontjában áll egy hiteles terminológia kidolgozása, amely a 'mi' és a 'másik' között lejátszódó események leírására alkalmas. A hibridizációnak számtalan szintere létezik, a politikai, nyelvi, kulturális vagy morális formák, szokások és sajátosságok keveredéseként figyelhető meg.

3.

Az egyensúly fogalmának társadalomtudományi jelentését taglaló formalista-fizikalista megközelítések közös jellemzője a mechanikus rendszer-szemlélet. Ezek szerint bármely társadalmi közösség konstitutív ismérve a tagjai között kialakult és intézményei révén szabályozott kapcsolatviszony. A lokális társadalmi közösség rendszervizonyai nem elszigetelten léteznek, hanem a környezettel kialakult interferenciális hatásmechanizmus függvényében. Ezek szerint a lokális közösség rendszer-komplexitása a környezeti komplexitással összhangban álló minőség. A lokális szociokulturális rendszer fizikalista leírásának legegyszerűbb formája a mechanikus magyarázó modell, amely szerint a rendszer egyetlen alkotóelemének állapotváltozása függvényében az egész szisztéma működése mechanikusan változik meg. Például, ha egy közösségben a bevándorló idegenek száma az őslakosokhoz képest növekszik, akkor ennek kompenzációja, hogy a „bennszülött” intézmények identikus funkciói felértékelődnek, ami egyben az idegenek szegregációjára irányuló törekvésként nyilvánul meg. A változók funkcionális egyensúlya az ennek fenntartására törekvő rendszer alapvető tulajdonsága. A társadalmi – amint a fizikai – rendszerek lényegének tekintett rendszerszerűség mechanikus modellként történő megragadása tudományos világkép, melynek középponti szervezőelve az egyensúly. Jellemző, hogy a renddel, a szerveződéssel és a struktúrával jellemzett mechanikus rendszermodellek, amelyek egy rendszer komplexitását szigorúan okszerű jelenségként igyekeztek leírni, csak korlátozott sikereket értek el.

Az egyensúlyi helyzet formalista elmélete Heider a múlt század közepén, pszichológiai alapon kidolgozott strukturális egyensúlyelméletével vált népszerűvé, amit kortársai, Lewin és Newcomb is továbbfejlesztettek (Carterright – Harary 1956). Eredetileg az egyensúlyelmélet személyközi, majd ennek kiterjesztését követően a csoport és alcsoport közötti társadalmi kapcsolatok rendszerére vonatkozott. Az egyensúly a rendszer strukturális alkotói közötti kapcsolatviszony minőségére és dinamikájára párhuzamosan utalt. Ennek alapján a társadalmi rendszert alkotó egyéneket kölcsönös függési helyzetben lévő cselekvőként fogták fel, melyek egymásra vonatkozó pozitív és negatív megkülönböztetések mentén szerveződtek alrendszerekbe. A pszichológiai megalapozottságú fizikalista egyensúlymodell a társadalom szerkezetviszonyait erőrendszernek tekintette. Az elmélet a társadalmi cselekvők – te-

hát a csoportok és alcsoportok – között kialakuló strukturális elrendeződést alakító tényezőket vizsgálta. Az elképzelés szerint, amennyiben a társadalmi elrendeződés csoportviszonyai egyensúlytalanságot hoznak létre, akkor a társadalmi cselekvés érintett alanyai megváltoztatják magatartásukat annak érdekében, hogy a rendszer bizonytalanságait ellensúlyozzák. A hipotézishez kapcsolódó elméleti kutatások, mely szerint az egyensúly a társadalmi működés természetes állapota, és a közösség működése lényegében ennek megvalósítására irányul, a kezdeti inspiratív eredményeket nem igazolták maradéktalanul. A szomszédsági rendszerek, a baráti közösségek szerkezeti viszonyait taglaló elemzések ugyanis arra utalnak, hogy az egyensúly fogalma a társadalmi csoportok esetében gyakorlati értelemben nem jelent törekvést a konstans stabilitásra. Sőt, az instabilitás, másként, az egyensúlytalanság fenntartása, a „másik” felett a hatalom és státusz-érvényesítés a komplex társadalmakban élő ember társadalmiságának természetes velejárója. Ebből következik, hogy az egyensúly sokkal inkább a társadalom cselekvő tényezőinek dinamikus és folyamatosan alakulóban lévő viszonyrendszerének egészét jelenti, semmint állapotot. Az egyensúly terminus korszerű jelentéstartalmáról tehát a társadalmi egyensúlyfolyamatok dinamikájának keretei között beszélhetünk, eleve lemondva arról, hogy állapotjellegű jelenségként kezeljük. Ez a belátás azonban a jelenség tudományos problémaként történő kezelését nyilván hátrányosan befolyásolja. A fizikalista egyensúlymodell újraértelmezése, Heider elképzelésének reaktiválása, például olyan kevésbé neves amerikai szerzők munkájában, mint Normann Hummon, vagy Patrick Doreian, fontos szerepet játszik (Hummon – Doreian 2003). Ugyanakkor az etnikai együttélés egyensúlyi elmélete szempontjából inkább a fizikalista tradíció kritikájából kinőtt felismerések segíthetnek bennünket, semmint maga a heideri hagyomány. A mechanikus-fizikai modell társadalomtudományi alkalmazhatóságának határt szabott az a tény, hogy a valóságtapasztalat bonyolultabb, ha úgy tetszik megfeleltethetetlen a steril elméletnek.

Az egyensúlyi rendszer értelmezésének újabb távlatokat nyitott az 1980-as években biológiai alapon kidolgozott rendszermodell, amely a komplex – például társadalmi – rendszereket kvázi „életformákként” elgondolt egyensúlyrendszerként fogja fel. A részletektől elvonatkoztatva a Maturana illetve Valera által kidolgozott autopoietikus és allopoietikus rendszermodell Luhman által tovább-

gondolt változatában az egyensúly képzetének ismételt fontos szerep jut (Krieger 1996). Az egyensúly egy biológiai vagy társadalmi rendszerben az alkotóelemek közötti kapcsolatviszony minőségére vonatkozik, amely egyfelől attól függ, hogy az elemek a rendszerműködésben miként teremtik újra önmagukat a rendszer alapelveinek fizikai formában történő megmutatkozásaként. Másrészt, különösen a társadalmi rendszereket alkotó alapegység (elem), az ember autopoietikus működése, ami minden esetben a hasonló helyzetben lévő emberek kölcsönös rendszervonatkozásaként alkotja a társadalmi valóságot, csak a környezet allopoietikus hatáskövetkezményeinek függvényében értelmezhető. Ebben az összefüggésben a társadalmi valóság minden szegmense, beleértve a lokális társadalmi közösségeket, egyszerre írható le önmagát a működésében folyamatosan újratemtő és környezetével kölcsönhatásban újratemtett rendszerként. A modell alkalmazásával kapcsolatos elsődrendű kérdés, hogy vajon miért jellemzője inkább az autopoietikus-allopoietikus társadalmi rendszernek az egyensúly, mint az egyensúlytalanság? Pontosabban: felmerül a gyanú, hogy az efféle komplex rendszerszemlélet esetében az egyensúly fogalmának műveleti értékét meghatározó jelentéstartalom nem azonos-e a mechanikus modell értelmezésével.

Ezek szerint, és most már konkrétan az etnikai együttélés helyzeteire vetítve, kérdés, hogy az egyensúly mennyire természetes és nem inkább kivételes állapot. Mindezt egyébként általános tapasztalataink és maga a közvélekedés is meggyőzően támasztja alá.¹⁴ Mint a legtöbb csoport- vagy személyközi, tehát az etnikai együttélési helyzetben is a társadalmi működésfolyamat inkább az egyensúly ellentétén, az egyensúlytalanságon keresztül mutatkozik meg. Az egyensúly hiánya az etnicitás összefüggésében az etnikai konfliktusban, pontosabban az etnikai identitás megnyilvánulásaként mutató ellenérdekltség különböző intenzitású és minőségű formáiban tűnik fel. A konfliktus nem öncélú esemény, hanem a folyamatosan elhalasztódó állapotként beálló egyensúly hiányának következménye a lokális szinten, egyben a folyamatos és tendenciaértékű változások hajtómotorja. A meggyőződés, hogy az etnikailag heterogén közösségek természetes állapota a konfliktus, manapság széles körben elterjedt nézetté fejlődött. Francesco Caselli például így fogalmaz: „...*ha a népesség etnikailag heterogén, akkor az etnikai választóvonalak mentén koalíciók szerveződnek és az etnikai identitást mint jelzést használják a potenciális beszivárgók kiszűrésére*” (Caselli 2006).

Magyarán, a közösségek etnikai identitásukat más identitás-megnyilvánulások érvényesülésével szembeni eszközként alkalmazzák.

Ha az eddigiekben részletezett megfontolásokat következetesen végiggondoljuk, kérdés, hogy vajon miként alakulhatnak ki olyan etnikai együttélési egyensúlyi helyzetek, mint a szilágysági Tövishát néhány településén. Itt az egyensúly azt jelenti, hogy a magyarok és románok etnikai aránya a rendelkezésre álló statisztikai adatok alapján az utolsó másfél évszázadban gyakorlatilag nem változott úgy, hogy a háztartások főként vegyes megtelepedést tükröznek, az életmód nem mutat lényeges eltérést, de a nyelvi, vallási és kulturális határok a két etnikai csoport között változatlanok maradtak.¹⁵ Ezzel szemben a vizsgált települések közvetlen környezetében az etnikai együttélés a román és a magyar közösségek kapcsolatrendszerét tekintve tiszta asszimilációt tükröz, a szociokulturális hasonulás és beolvadás folyamataként jól értelmezhető.¹⁶ Az, hogy egyes lokális szintek esetében az asszimilációs-

14 Az etnikai együttélésben az egyént és közösséget meghatározó tulajdonságok közös ismérve, hogy általában a differenciáló megközelítés mentén kerülnek meghatározásra. A nyelv, vallás, kultúra, életmód, hagyomány stb. közösség-konstitutív értéke, hogy megkülönböztet az együttélésben a „másik” hasonló helyi értékű meghatározottságaitól. A társadalomtudományok perspektívája, amint a közgondolkodás az etnikai együttélési helyzetek konfliktuselméleti beállítódásból végrehajtott megközelítése, történeti reflex. Ezért a társadalomtudományok szempontjából is érdekes kérdés, hogy miért alakult ez ekképpen, bár a téma kifejtésére ehelyütt nincs mód. Tény ugyanis, hogy például a 19. század közepén a tulajdonképpen nyelvi és kulturális értelemben emancipált, strukturálisan integrált németországi zsidókkal szemben kibontakozó antiszemitizmus differenciáló értelmű vonatkoztatási pontja a vallás maradt, ami arra utal, hogy a közgondolkodás érzékenysége, a hosszú távú együttélés ellenére, a differenciáló értelmű etnikus-szociokulturális meghatározottságok iránt, látens formában generációkon keresztül fennmaradt. Más formában, a délszláv háború szerb és horvát relációja, vagy a Makaóban évszázadok óta megtelepedett kínai kereskedő családok státuszának értelmezése kapcsán – az etnikai együttélési helyzetek példái tetszőlegesen sorolhatóak – mindig ugyanaz a kérdés bukkan fel: vajon mi az oka, hogy a látens strukturális differencia esetleges elemei a hosszú távú egyensúlyi rendszert veszélyeztetni képes rendszeralkotók.

15 Újabb megfigyeléseink arra engednek következtetni, hogy a neoprotestáns kisegyházak térnyerése és a felekezeten belüli vegyes házasságok esetében az asszimilációs folyamatok felgyorsulnak.

16 Lásd részletesebben jelen tanulmány 6. alfejezetét!

akkulturációs folyamatok, míg másutt egyensúlyi együttélési élethelyzetek alakulnak ki, magyarázatra szorul. Mi az oka tehát annak, hogy a bevett várokozásokkal szemben a kutatott tövisháti falvakban inkább egyensúly alakult ki, mint hasonulás, illetve kérdés, hogy mit jelent itt az egyensúly fogalma? A válaszokat az újabban kibontakozó, nevezük így, esszencialista szemléletű elmélet-kísérletek keretei között igyekszünk megfogalmazni.

4.

Hipotézisünk szerint az olyan együttélési egyensúlyhelyzetek, mint a kétpólusú tövisháti modell esetében az etnicitás lokális identitáskomponensei, a közösségi ethoszt meghatározó *equilibrium* kialakulásában érvényesülő konstitutív és differenciáló funkcióikat párhuzamosan töltik be. Ezek szerint, minden egyén része a saját etnikus közösségének, melynek szimbolikus gyakorlataiban az etnikai identitás kollektív önújratermelésének – autopoietikus – résztvevője. Használja a nyelvet, gyakorolja a szokásokat és látogatja az istentisztelet vagy a misét. Másfelől, a kétpólusú együttélési helyzet tágabb értelemben vett – itt falu – közösségének tagjaként felelős részes a kollektív lokális ethosz szélesebb társadalmi környezet felé történő kidolgozásának, fenntartásának és felmutatásának – allopoietikus – gyakorlatában. Az egyén ebben a szerepében felelőségé válik az etnikumközi viszonyok mindennapi egyensúlyának, amely a faluközösség az etnicitáson túlmutató ethoszát alapozza meg.

A hipotézis elméleti bizonyítása kiindulhat Anton du Plessis dél-afrikai társadalomtudós 2001-ben leírt álláspontjából, mely szerint egyre figyelemreméltóbb globális jelenség az etnicitás státuszának a csoportközi viszonyok elemzésében megváltozó szerepe (Plessis 2001). Véleménye szerint az etnicitás legtisztább megnyilvánulási formájának tekintett etnikai identitás egy társadalmi közösség mindennapi viszonyai szempontjából vagy diszfunkcioná-

lis destruktív, vagy funkcionális konstruktív jellegetként értékelhető. Du Plessis diszfunkcionális destruktív identitásviszonylaton azt érti, amikor az együttélésben érintett felek identitása a másik közösségre vonatkozóan kizáró értelmű. Ennek ellentettjeként funkcionális konstruktív identitásviszonylatról beszél akkor, ha az együttélésben érintett felek a „másik” meghatározására vonatkozóan identitásukban elfogadó, du Plessis kifejezésével élve, konstruktív elemeket építenek be.

Az újabb keletű etnicitás-vizsgálatok egyes elméletei azt tükrözik, hogy az etnikai identitás konfiguráció-változatai az együttélést funkcionális értelemben az ellenségességtől a szimbiózisig terjedő skálán jól tipizálható és számos átmeneti formába besorolhatóvá teszik.

Az összetett etnikai szerkezetű közösségek társadalmi együttélésének egyensúlyi viszonyait vizsgáló kutatások a lokális etnikai identitásformák tartalmi elemzésére fókuszálnak. Ennek valószínűleg egyik legjobb kortárs példája Bruce Cronin amerikai tudós kategorizálási kísérlete.

Cronin 1999-ben *Community under anarchy: Transitional identity and the evolution of cooperation* címmel publikált tanulmányában az etnikai együttélés lokális színterein meghatározható identitásrelációk általános osztályozását valósította meg (Cronin 1999: 13).

Ezek szerint az etnikus együttélés két csoport esetében hét, önmagában egy-egy fokozatként felfogható attitűdjellegű identitásviszonylatként írható le és sorolható be általánosan. A Cronin által javasolt etnikai identitás-kategorizáció esetünkben, az egyensúlyhelyzet értelmének tisztázását maga elé tűző elemzésben is alkalmas kiindulópontnak tűnik.

Mint azt korábban már említettük, a szilágysági Tövishát általunk vizsgált települése in az együttélés tartós egyensúlyi viszonyai alakultak ki, melyek értelmezése a konfliktuselméleti megközelítéssel élő asszimilációs, vagy akkulturációs megközelítésből nem lehetséges. Cronin modelljének előnye, hogy

Identitás mérése Cronin táblázata nyomán

Ellenségesség	Vetélkedés	Viszály	Közömbösség	Összetartás	Önzetlenség	Szimbiózis
a „másik” ellenség – kölcsönös antagonizmus	a „másik” versenytárs, az önérdek beteljesítésének tárgya	a „másik” ellenfél, célok és érdekek inkompatibilitása	a „másik” és a saját nem bír jelentőséggel egymás iránt	a „saját” (én) konceptuális közösség része, amelyben a közös előnyöket felismerik	az „önazonosság” közel áll a „másik” identitásához	a „másik” a „saját” kiterjesztése

az együttélést kétpólusú közösségekre szabott elképzelésként aknázza ki, és esetünkben, a magyar-román viszonyok megértése szempontjából ez lényeges feltétel.¹⁷

Ha egy pillantást vetünk Cronin, az együtt élő közösség etnikai identitáskonfigurációit bemutató táblázatára, akkor láthatjuk, hogy a felek nyílt elengedésétől az etnikai csoportok kölcsönösen előnyös együttéléseig terjed a skála.

Kutatási eredményeink szerint, legalábbis a Tövishát vizsgált településein a magyar-román közösség kapcsolata a fenti modellben kidolgozott egyetlen, tehát kizárólagosan kitüntetett identitáskonfigurációnak nem feleltethető meg. Ha Cronin skáláját komolyan vesszük, ez azt jelenti, hogy a harmonikus együttélésnek megfelelően egyensúly nem azonosítható a tiszta szimbiózisként rögzített identitásvariánssal. Kijelenthető, hogy a két etnikum közötti kapcsolatok szövetszerű hálózata nem feleltethető meg maradéktalanul egyetlen kategória jelentéstartalmának: a magyar-román együttélés nem azonosítható a „másikkal”, az „idegen” identitás a „saját” identitás paradigmájára történő kiterjesztéseként.

Ettől függetlenül Cronin teóriája alkalmas kiindulópont az egyensúly fogalmának kritikai újrártalmazásához. Megfigyeléseink és kutatásaink jelenlegi részeredményei alapján az etnikai együttélés egyensúlyi helyzete, a faluközösségek mindennapi működését szabályozó finom mechanizmusok helyben kialakult és hagyományozódó gyakorlata. Ezek szerint az etnikai identitás soha nem értelmezhető a „másikkal” szemben felmutatott egyetlen attitűd kifejeződéseként, hanem sokkal inkább szituatív módon alkalmazott és változékony identitáskomponensek egymásra hatásának eredményeként fogható fel. Pontosabban fogalmazva, esetünkben a magyarok és románok a külső megfigyelő számára stabil egyensúlyként érzékelt együttélési gyakorlata állandó és dinamikus alkalmazkodás a „másikhoz”. Az alkalmazkodás pedig a lokális kultúrában hagyományozódó minták alapján, ezek etnikai identitás formájában történő megnyilvánulásként megy végbe. Az együttélés a megfigyelő szempontjából egyensúlynak tetsző állapota valójában a mindennapi kapcsolatok szintjén a viszálytól a közömbösségen, az összetartáson és az önzetlenségen keresztül a szimbiózisig terjedő identitáskonfigurációk szitu-

atív változékonyasága. Az etnikai együttélés egyensúlyi szituatíván érvényesülő, de dinamikusan változó identitás-megnyilvánulások folyamata, melyekben a lehetséges társadalmi szerepek készlete a lokális hagyományban generációról generációra örökített tudástapasztalat.

Cronin modelljének jelentősége az lehet, hogy az együttélési egyensúlyhelyzetet dinamikus folyamatként láttatja velünk és a fizikalista megközelítés sugallta értelmezést, mely szerint az egyensúly valamikor valami titokzatos ok miatt kialakult konstans stabilitás – netán az együttélés közösségei közötti titkos alku kölcsönös betartása – tehát az egyensúly statikus értelmét, zárójelbe teszi. Persze, ez annak az illúzióvesztéssel járó következménynek a felismerését is magában foglalja, mely szerint az egyensúly nem a társadalmi konfliktusok hiányának szinonimája, hanem az identitás-megnyilvánulások lokális és szituatív összehangolása: az együttélés színpadán az érintett közösségek részéről kidolgozott szerepekből történő autentikus válogatás. Az egyensúly nem állapot, hanem olyan folyamat, ahol a lokalizált és a közösségi együttélés eredményeként felhalmozott tapasztalatok segítségével a konfliktusokat, a szembenállás (ön-megkülönböztetés) természetes tényezőinek – nyelv, vallás, értékrend, szokások stb. – „ütkezését” az együttélési közösség szigorú ellenőrzés alatt tartja. Másként fogalmazva: az egyensúly azt jelenti, hogy a konszenzus kölcsönös politikája és kultúrája képes felülrni, továbbá megoldani a minden emberi közösségben folyamatosan újratermelő konfliktusokat, anélkül, hogy az együttélésben érintett „másikkal” sajátságosságának – identitás, mentalitás – feladására kényszerülne. Az etnikus tudat működésének tulajdonított oppozicionális szemlélet meghaladása mindez.

5.

A Tövishát-kutatás eredményeinek összegzése, valamint az etnikai együttélési egyensúlyhelyzetek értelmezését támogató elméletek újraértelmezésének tükrében az egyensúly-fogalom fontos jelentésrétegeire derül fény. Ezek szerint az egyensúly a lokális kétpólusú együttélési közösségekben nem csak a kölcsönösen érvényesülő erőhatások között mechanikai elvek mentén leírható és értelmezhető fizikai értelmű stabilitás, de sokkal inkább szituatív kulturális kvalitás. Az kulturális kvalitásként meghatározott egyensúly-fogalom az etnikai együttélési kapcsolatok elemzésekor a

17 A Cronin-féle modell kiterjesztése olyan etnikai együttélési egyensúlyhelyzetekre, ahol kettőnél több közösség viszonyrendszerével kell kalkulálni, az elemzést újabb feladat elé állítja, a modell finomítását követeli.

fizikalista elveken nyugvó jelentéstartalom kiegészítésére gyakorlati, a kutatásokat módszertani értelemben befolyásoló következményekkel jár. Álláspontunk, hogy a lokális szintér viszonyainak tanulmányozására fókuszáló antropológiai szemlélet az egyensúlyt a közösségre jellemző szituatív kulturális minőségként ragadhatja meg. Az etnikai együttélés egyensúlyi helyzeteinek antropológiai elmélete párhuzamosan támaszkodik arra a tapasztalatra, hogy gyakorlatilag minden egyensúlyi helyzet csak önmagában álló komplexumként, és ebből következően csak saját feltételei szerint értelmezhető. A lokális adottságokból levezethető kulturális kvalitásként felfogott egyensúly-fogalom nem előfeltételezi, ugyanakkor lehetővé teszi a különböző szinterek összehasonlítását. A lokális kulturális kvalitásként meghatározott etnikai egyensúlyhelyzet némiképp homályos fogalma és megkülönböztetése a fizikalista értelemben egymást kölcsönösen egyensúlyban tartó erőhatások rendszereként felfogott társadalmi közösség képzetétől nem a két nézet helyettesíthetőségét, inkább egymást kiegészítő értelemtartalmát tekintve tart számot figyelemre.

Mindezt azért kell hangsúlyoznunk, mert a Tövishát-kutatás eddigi eredményei alapján a fizikalista értelemtartalmú egyensúly-fogalom az együttélés magyar és román közösségeinek időben stabil kapcsolatviszonyát nem képes maradéktalanul megragadni. De mi a lokális kulturális kvalitásként felfogott egyensúly-fogalom általános jelentéstartalma?

6.

Az etnikai együttélési egyensúlyhelyzet szituatív kulturális kvalitásként történő megragadásához szükség van a helyszín részletesebb bemutatására. A vizsgált településeket stabil etnikai arányok, kiegyensúlyozott együttélés jellemzi. Első kutatási hipotézisünkben az egyensúlyt még a „szerencsés” földrajzi-környezeti és népesedési adottságokból levezethető „fizikalista” jelenségként értelmeztük. Vonzó magyarázatnak tűnt ugyanis a települések egymáshoz képest mutatkozó térbeli elhelyezkedése és az etnikai egyensúly közötti okozati kapcsolatok kimutatásának lehetősége.

A kutatás négy településéből kettő, Monó és Szamosardó községközpontja szerint Sülelmed városhoz, míg a harmadik Völcsök, Szilágycsehhez,

továbbá a negyedik falu, Bősháza Benedekfalvához tartozik. A közigazgatási szempontból széttagolt, de földrajzi értelemben, gazdasági és rokonsági kapcsolatrendszerüket tekintve lokális hálózatot képező négy szomszédos falu viszonyait tovább bonyolítja, hogy az új megyebeosztást követően Monó és Szamosardó Máramaroshoz, míg Bősháza és Völcsök Szilágyhoz tartozik. (lásd 1. ábra)

Monó (1126 fő) etnikai és felekezeti viszonyai már a 19. század közepén stabil állapotot tükröznek. A település lakosságának 60%-a magyar, míg 40%-a román nemzetiségű. Az elmúlt másfél évszázad adatainak elemzése 10%-on belüli ingadozást mutat. A falu református magyarsága, valamint az 1948-ig görögkatolikus, majd a felekezet betiltását követően ortodoxiára tért románsága mellett feltűnő jelenség a neoprotestáns kisegyházak (pünkösdista és jehovista) helyzete, melyek gyülekezeti etnikailag vegyesek. Feltűnő, hogy a magyar és román háztartások Monón belül semmilyen fizikai elkülönülést nem mutatnak, azaz nem képeznek független településrészt, hanem esetlegesnek tűnő vegyes szomszédosági rendben élnek. Völcsök (1035 fő) és a másik három településnél valamivel kisebb lélekszámú, és némileg instabilabb állapotokat tükröző Bősháza (592 fő) általános népesedési és felekezeti viszonyai erősen hasonlítanak Monó adottságaira.¹⁸

Szamosardó (913 fő) helyzete és szerepe a lokális szintér etnikai és kulturális viszonyait tekintve speciális. A települések közül az egyetlen, melynek népessége túlnyomó többségben (95%) magyar. Fekvése a többi falutól nagyjából egyenlő távolságú és lényeges, hogy Szamosardó 1954-ben létesített bentlakásos iskolája eredetileg Völcsök, Bősháza és Monó magyar anyanyelvű diákságának évtizedeken keresztül a legfontosabb tanulási lehetőséget jelentette.¹⁹ A magyar-román együttélési technikák lokális adottságainak és fejlődésének vizsgálata szempontjából Szamosardó státusza referenciális, amennyiben a tágabb környezet – településközpontok – etnikai és kulturális értelemben román túlsúlyt tükröző hatásait ellensúlyozza, illetve sajátosan leképezi.

18 Az adatok a 2002-es népszámlálás statisztikai számai.

19 A politikai rendszerváltást követően (az 1990-es évektől) ez a funkció fokozatosan gyengül. Ennek kiemelkedő oka, hogy a beiskolázás stabil bázis települését jelentő Monóból a magyar családok a felső tagozatba gyermekeiket a könnyebb érvényesülésre hivatkozva inkább már a sülelmedi iskolába íratják.

A négy település lakossága között erős rokon-sági hálózat alakult ki. Ezt a mai napig meghatározza a települések közötti házassági gyakorlat. Az említett tövisháti falvak magyar népességének pár-választási szokásaira még ma is jellemző, hogy sok házasságra kerül sor Szamosardó és Monó, illetve Bősháza és Völcsök viszonylatban, míg korábban a Szamosardó-Bősháza és a Szamosardó-Völcsök reláció is fontos tényező volt.

A fentiekből talán világos, hogy az egyensúlyi helyzetként azonosított tövisháti viszonyok kecses-gető magyarázata lehet a településközi földrajzi és történeti okokra visszavezethető lokális hálózat koncepciója. A magyar népesség ezek szerint itt azért nem lépett az asszimiláció és az akkulturáció útjára, mert a Tövishát északi peremvidéke, a Szamos és Szilágy-patak által közrefogott dombvidék völgyei kedvezőtlen forgalmi helyzetükből következően nem vonzották a bevándorlást. Ugyanakkor a korán stabilizálódott etnikai arányok hosszú távú fennmaradását Szamosardó lokális-mikroregionális funkciói jól támogatták, a közvetlen szomszédságban található három érintett település, illetve az ezek között kialakult társadalmi-rokoni kapcsolatok megtartó ereje a családok szintjén fejtette ki hatását.

A lokális magyar etnikai hálózattal szemben tételezett többségi román környezet asszimilációs „szívóhatása” a fent sorolt okok miatt nem érvényesült olyan erővel, mint a Szilágy-patak vagy a Szamos völgyében, illetve a fő forgalmi utak mentén fekvő településeken. Szamoscikó, Benedekfalva, Sülemed vagy Égerhát asszimilációs folyamatai kísértetiesen hasonlóak, itt a szociokulturális hasonulás tendenciái világosak.²⁰ Összegezve, az egyensúlyi „fizikalista” szemléletű, tehát az egymást „kvázi” kioltó erőhatások mentén megvalósított értelmezése szerint Szamosardó mikroregionális-központ eredetileg is vegyes lakosságú szatellit települése in a tágabb makrokörnyezet – értsd a községközpontok asszimilációs – „szívóhatását” a lokális magyar etnikai hálózatviszonyok ellensúlyozzák. (lásd 2. ábra)

A terepkutatások eredményei azonban világosá tették, hogy az egyensúlyi helyzet értelmezése az erőhatások mikroregionális eredőjeként nem szolgál elégséges magyarázattal.

Ha az együttélés levezethető volna a fenti fizikalista modellből, akkor várakozásaink szerint a

20 Szilágycséh népességviszonyai manapság még magyar többséget tükröznek, ugyanakkor az etnikai arányok az elmúlt évtizedek tendenciái szerint dinamikus kiegyenlítőds felé mutatnak.

tövisháti falvak etnikai közösségei – magyarok és románok – közötti viszonyok, az ezeket szabályozó normák és értékek rendszere, egyáltalán az interkulturális érintkezés gyakorlata minden településen azonosságot kellene, hogy tükrözzön. Ugyanis, ha a makrotársadalmi szinten érvényesülő asszimilációs „szívóhatás” ellensúlyaként csupán a történeti okok és földrajzi adottságok miatt kialakult helyzetet, konkrétan Szamosardó a szomszédos vegyes lakosságú falvak magyar közösségeire gyakorolt „megtartó” hatását vesszük figyelembe, akkor Monó, Völcsök és Bősháza együttélési mechanizmusai azonosnak volnának.

Kiderült, hogy a három tanulmányozott vegyes lakosságú községben – Monó, Bősháza és Völcsök – a településen belüli etnikai egyensúlyhelyzet okai szituatív és eseti sajátosságokra vezethetőek vissza. A részletektől elvonatkoztatva, a falvak szintjén a magyar és román közösségek együttélését stabilizáló normák rendszere meghökkenítő lokális változékonyságot tükröz. Például Monón manapság a református és ortodox gyülekezetek és vezetőik érdekközössége a településen terjedő neoprotesztáns kisegyházakkal szemben alkalmi érdekszövetséget generált. Völcsök etnikai közösségeinek kapcsolatviszonyát az elmúlt évben az eredetileg közösen tervezett ravatalozó megvalósításának kudarc árnyékolta be, ami aztán külön felekezeti épületekben öltött testet. Igaz, az elsőként felhúzott román ravatalozót az egyik völcsöki református vállalkozó építette meg, majd később, ugyanő, önkéntes munkát vállalt a magyar épület kivitelezésében is. Bősháza esetében a helyiek megkülönböztetik a történetileg kialakult román és a magyar falurészt, noha a határok manapság a vegyes házasságok miatt egyre „elmosódottabbak”. Itt alakult ki a vegyes házasságokban az előzetes alku gyakorlata, ami azt jelenti, hogy az ifjú pár előre megállapodik a gyermekek vallásában és iskoláztatásának nyelvében.

A kiragadott példák csupán azt szeretnék illusztrálni, hogy az egyensúly-fogalmának jelentéstartománya az együttélés közösségi gyakorlatában kialakított lokális szituatív kulturális kvalitás konkrét értelemtartalma nélkül nem tisztázható kellő pontossággal. (lásd 3. ábra)

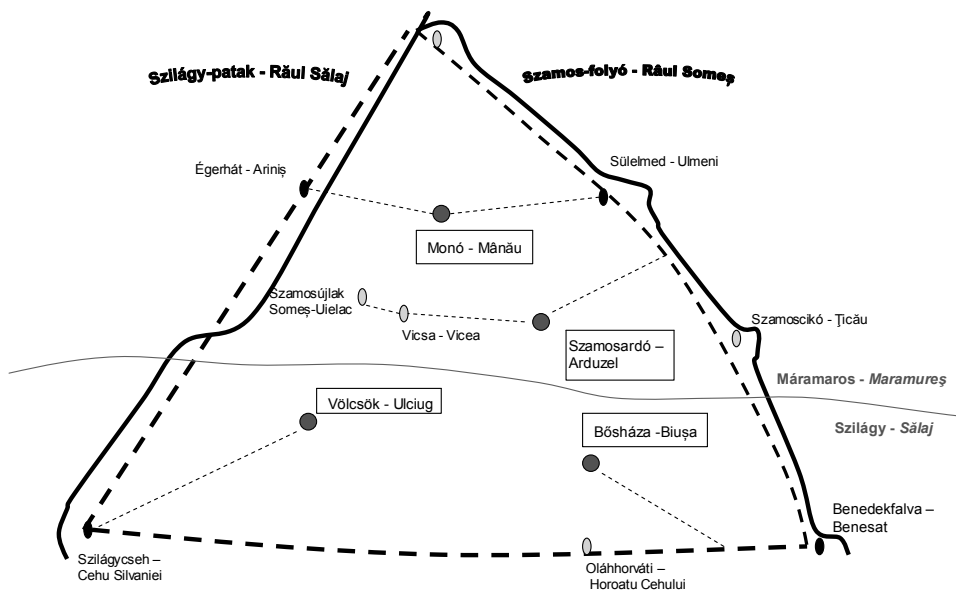
Ezek szerint az etnikai együttélés egyensúlyi helyzeteinek tanulmányozását képező makroperspektíva a fogalom fizikalista jelentéstartományának kritikai szemléletű kiegészítését, az egyensúly szituatív kulturális kvalitásként történő kimunkálását jelenti. Másfelől az egyensúly „működésének” értelmezése

a mikroperspektíva érvényesítését követeli, tehát a lokális közösség akár a családok és háztartások szintjén végrehajtott tanulmányozására épül. Felöleli a helyi etnikumközi kapcsolatokat szabályozó eljárások eseti leírását, a tapasztalataink szerint az együttélő közösségek a történeti időben kialakult, hagyományozott és a mindennapi érintkezésben alkalmazott kölcsönös gesztusgyakorlatának értelmezését.

Összefoglalva, kutatási eredményeink azt igazolják, hogy eltérő kulturális, vallási és nyelvi sajátosságokkal rendelkező közösségek együttélése a

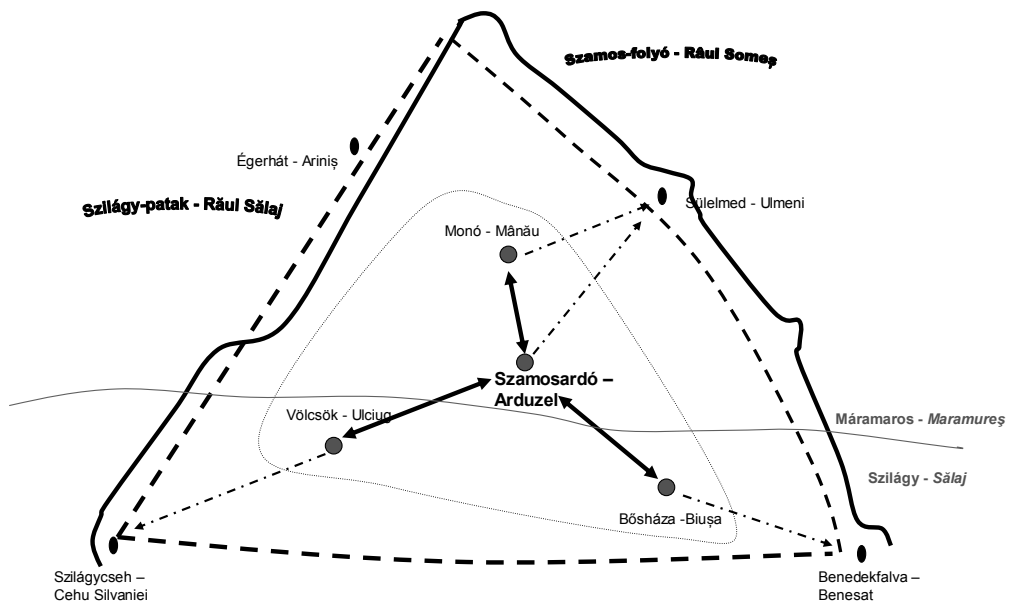
természetes viszonyok között kitermelhetett olyan egyensúlyként felfogható modelleket, melyekben az érintettek kapcsolatrendszerében az etnikus tudat csak egy a számos egyéb, az együttélés minőségét meghatározó szituatív tényező között. A kölcsönös tapasztalatok a „másikról” a lokális szintér viszonylatában létrehozhatja az érdekviszonyoknak azt az előnyös egyensúlyi rendszerét, amely a társadalmi életvilág értelmezését az etnicitás problematikáján túlmutató jelenségként állítja a megfigyelő elé.

Térség sematikus térképe

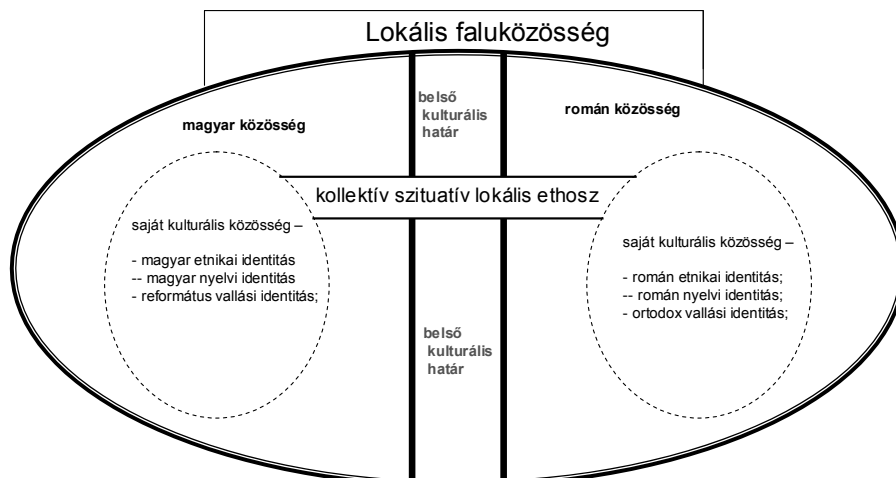
1. ábra

Formalista-fizikalista egyensúlyviszonyok szerkezete a Tövisháton

2. ábra

Egyensúly: szituatív kulturális kvalitás

3. ábra

Hivatkozások

- Appadurai, Arjun 1996 Global Flow. In Appadurai, Arjun: *Modernity at Large*. Minnesota University Press, Minneapolis – London, 27-67.
- Caselli, Francesco – Coleman, Wilbur J. 2006 *On the Theory of Ethnic Conflict*. <http://www.nber.org/papers/w12125.pdf>. Utolsó letöltés 2012-05-24.
- Cartwright, Dorwin – Harary, Frank 1956 Structural Balance: a Generalisation of Haider's Theory. *Psychological Review* Vol 63/5, September: 277-293.
- Cronin, Bruce 1999 *Community under anarchy: Transitional identity and the Evolution of Cooperation*. Columbia University Press, New York.
- Fabian, Johannes 2008 *Ethnography as Commentary*. Duke University Press, Durham – London, 9-13.
- Geertz, Clifford 2000 *Available Light*. Princeton University Press, Princeton – New Jersey.
- Hummon, Norman P. – Doreian, Patrick 2003 Some Dynamics of Social Balance Processes: Bringing Heider back into Balance Theory. *Social Networks* 25/1 January: 17-49.
- Krieger, David J. 1996 *Einführung in die allgemeine Systemtheorie*. Wilhelm Fink Verlag, München, 36-37.
- Marcus, George 1995: Ethnography in/of the World-System. The Emergence of multi-sited ethnography. In George Marcus *Thick and Thin*. Princeton University Press, Princeton.
- Plessis, Anton du 2001 Exploring the Concept of Identity in World Politics. In Ugyanó, Politics of Identity and Exclusion in Africa: From Violent Confrontation to Peaceful Cooperation. University of Pretoria, Pretoria, 12-25.

Abstract

Biczó Gábor: Szempontok az etnikai együttélés egyensúlyi helyzeteinek elméletéhez

A cikk a szilágysági Tövishát vegyes lakosságú (magyar-román) településeinek etnikai együttélési viszonyait tanulmányozó projekt keretében foglalkozik az egyensúlyelmélet kérdésével. A stabil etnikai arányokkal jellemezhető közösségek az együttélés lokális és szituatív gyakorlatait alakították ki. Ennek eredménye, hogy egyrészt minden település saját, lényegében a falu lokális ethoszával azonos szokásokat teremtett az etnikumközi érintkezés szabályozására. Másrészt, a tövisháti vegyes települések magyar közösségei között kialakult mikroregionális hálózat kapcsolatok rendszere fontos feltétele annak, hogy az asszimilációs és akkulturációs folyamatok eddig nem alakultak ki. A három éves kutatási projekt eredményeinek néhány elméleti összefüggését az egyensúly fogalmán keresztül elemző írás a hosszú távú együttélési helyzetek gyakorlati társadalomtudományi értéke mellett kiálló érvelés.

Biczó, Gábor: Aspects to the Theory of Balance in the Case of Ethnic Coexistence

The article deals with the theory of balance within the frame of a project describing ethnic coexistence in mixed (Hungarian-Roman) inhabited settlements of Tövishát, Szilágyság Region (Romania). These communities possess stable ethnic proportions and have developed local practices of coexistence. As a consequence of these practices every affected settlement has its very own system of habits regulating their interethnic relations, i.e. norms that are identical with their local ethos. At the same time the vivid microregional network among the Hungarian communities of these mixed settlements can be observed as a base for the hindrance of assimilation and acculturation processes. This article also as an attempt of reasoning for the acknowledgement of results of a three years' research describing a few theoretical contexts through the notion of balance proving the practical social scientific values of long term coexistence practices.